

A két részt közrefogja egy, a kommunizmusról szóló szabad elmélkedés, valamint a *Rapszódia dialektikus prózában* c. rejtélyes és sziporkázó zárlat, amelyben a szerző a német idealizmushoz, kiemelten Hegelhez tér vissza – ennyiben emlékeztetve Terry Pinkard állítására: inkább marxista hegelianusoknak kell lennünk, mint hegelianus marxistáknak. (Noha sem a gondolkodás tárgya, sem az elmélkedés alaphangoltsága nem változik, a *Rapszódia* mégis elűt a kötet többi szövegétől: „anyaga” inkább a filozófia, mint a történelem – és mégis egyszerre mindkettő.)

Az *Antitézis* egyik legizgalmasabb aspektusa az, ahogyan kifejtésre kerül a 20. század történelmének *filozófiai* olvasata a szocializmus története felől. Filozófiai abban az értelemben, hogy a 20. század *értelméről* szól. Ez a filozófiai történetírás két párhuzamos szinten képez narratívát. Az egyik az „empirikus” történelem, a munkásmozgalom, a „reálsoc” (az államkapitalizmus speciális eseteként kezelt, valamikor létező szocializmusok), a jóléti állam és a szocialista mozgalom aufklérista jellemzői, a rendi társadalom és ennek eltörlése stb. Ez sem „egyszerű” történeti beszámoló, hanem a megannyi jelentés-összefüggés módszeres felfejtése – a történelem szálirány ellen fésülése.

Ezzel párhuzamosan fut a másik történet, amelyet a kommunizmus felejtéstörténetének nevezhetnénk. A kommunizmus folyton rejtőző, lappangó ígéretként, nyomként, kísértekként követi végig a szocialista mozgalmak és a Párt 20. századi történetét. A kommunizmus

hol mint a Párt tagjainak hamis tudata – mely mindezzel együtt mégis igazabb, mint a valamikor létező szocializmusok teljesítménye –, hol mint az antikommunizmust motiváló, metafizikai felháborodást kiváltó lenyomat jelenik meg, tűnik el. A kommunizmus felejtéstörténete leköveti azt, ahogyan a kommunizmus mindig különbözőként az empirikus mozgalmaktól, kísérletektől, mégis mint azok legigazabb magja kísér(t)i a történelmünket – soha meg nem valósulóként, és mégis az egyetlen Valósóként, amely „megmarad – változatlanul – külsőnek és idegennek”. (345.)

A kötet zárszava ennek az ezoterikus történetnek fényében kísérteties. A *Rapszódia* első részében a következőt olvassuk: „Az a racionalitás, amely nem külsődleges, hanem hatóokként eleveníti meg a tehetlenségi erőre redukált, az eszes lények közösségében passzivitásnak és tespedésnek nézett rossz állandót (az alátámasztatlan hierarchia mozdulatlan diadalát), démonikusnak tetszik, mintha ördöginek tartanók a fű sarjadását, a röpülést, az erekiót, a növekedést, egyszóval mindent, ami fölfelé tart és mozog.” (429.) Ami a korábbi részekben a kommunizmus, az itt a racionalitás, a természetesnek hazudott hierarchia elleni küzdelem – az ész, a gondolkodás, amely megmozgatja a hegyeket. Erre vonatkozik a könyv utolsó sora, mely ironikusan visszautal az ördöginek tetsző racionalításra: „Hegel démoniája hiányzik.” (448.)

Szilágyi Botond

Lábjegyzetek az értelmezés határán

Veress Károly: *Idea és tapasztalat határán. (Lábjegyzeteim Platónhoz).*

Egyetemi Műhely Kiadó; Magyar Filozófiai Társaság, Kolozsvár; Budapest–Szeged 2020. 387 old.

Veress Károly *Idea és tapasztalat határán* c. tanulmánykötete a szerző lejegyzett előadásait tartalmazza, amelyek 2004 és 2019 között hangzottak el az évente megrendezett szegedi *Lábjegyzetek Platónhoz* c. konferenciasorozaton. Ez a tény bizonyos értelemben magyarázza a kötet vaskosságát is:

tizenöt, a szerző bevallása szerint „filozófiai esszé, gondolatkísérlet” található benne, melyeknek témái az erény problémája körül cirkulálnak. A szövegek olyan kérdésekkel foglalkoznak, mint a bűn, barátság, lelkiismeret, gyűlölet, igazságosság, szabadság, felelősség, akarat, ész, hazugság, bizalom, agresszió,

Láng Márk (1994) – doktorandusz, BBTE, Kolozsvár, langmark30@gmail.com

emlékezet, az idegen vagy az identitás. A kötet 2020-ban jelent meg az Egyetemi Műhely Kiadó és a Magyar Filozófiai Társaság közös gondozásában.

Veress Károly könyve – az előszó szerint – az erény kérdésének a vezérfonalán értelmezhető. Olyan kérdés, amely persze, mint a filozófia összes nagy témája, végérvényesen soha nem zárható le, de amiből nem is az következik, hogy ne is lehetne ezekre egyáltalán választ találni. Mint ahogy az összes nagy kérdés megválaszolására tett kísérlet, az erény kérdése is inkább több oldalról nyit meg lehetőségeket, mint amennyit elzár előlünk. A kötet másfél évtized kutatói munkáját fogja át, aminek köszönhetően végigkövethetjük a szerző gondolkodói pályájának kibontakozó képét, amely a bűn fogalmának metafizikai-hermeneutikai vizsgálatával kezdődik, és olyan, a jelen korunkban is központi szerepet betöltő kérdésekkel is foglalkozik, mint az interkulturális identitás vagy az idegen tapasztalata.

Ennél klasszikusabb, mégis időszzerű témát nehezen választhatott volna a szerző, ugyanis korunknak megvan az a paradox jellege az erénnyel kapcsolatban, hogy amennyire kevés szó esik róla, éppen annyira érezzük, hogy milyen nagy kihívásokat állít elénk. A kötet szándékában, úgy vélem, éppen ennek a kettősségnek a kimutatására tesz kísérletet. Arra akar rámutatni ugyanis, hogy a „hogyan éljünk érnyes életet?” klasszikus kérdésre már nem lehet egy kategorikus választ adni, hanem a válasznak mindig valamilyen gyakorlati viszonyuláshoz kell kötődnie. Magyarán ma, ahhoz, hogy az erény megértésének hermeneutikai körébe belépjünk, olyan kérdésekkel kell körülvennünk magunkat, mint: mit jelent a bűn, a barátság, a gyűlölet, a lelkiismeret, szabadság, felelősség vagy akarat.

Ugyanakkor az erény vezérfonala mellett a másik fontos aspektusa a kötetnek, amely miatt a tanulmányok nem viselkednek széttartó egyenesekként – s talán ez a fontosabb elv a kötetben –, az a hermeneutikai módszertani egységesség, amellyel Veress Károly megközelíti témáit. Erre utal a cím is, *Idea és tapasztalat határán*. Mint ahogy azt a szerző a könyv bemutatóján is világossá tette, a hangsúly itt a „határ” kifejezésre tevődik. A Kantra és rajta

keresztül a Platónra visszamenő gondolkodói hagyomány mellett érvelve amellell áll ki, hogy csak az egyik vagy másik irány nem lehet elégséges a kettő viszonyának a megközelítésére. A hermeneutikai szemlélet ugyanis megfordítja ezt a perspektívát, nem választóvonal, hanem általa ész és tapasztalat folyamatos egymásba játsása történik. A hozzátartozás struktúrája, ahogyan nevezni szokták a hermeneutikában, az, ami belülről egységben tartja ezt a történetet. Amelynek feltárása arra utal, hogy a kettő egymás nélkül nemcsak nem gondolható el, hanem egy egységes életfolyamat dimenzióiként egymásról leválasztva nem is lehetségesek. A tapasztalat felől mindig is az észszerűség irányába nyílik meg a horizont, ahol értelemképződés történik, mint ahogy minden eszmei horizont egy tapasztalati értelem-történéshez tartozik. Hiszen hogyan beszélhetnénk például a gyűlölet természetéről, ha nem vizsgálnánk meg azt a maga megnyilvánulásában, például a gyűlöletbeszédben. (vö. 93.) Minden tapasztalat egyéni és konkrét, a hermeneutikai szemlélet a teljes tapasztalatot képes megragadni. Ez a rész és az egész hermeneutikai viszonyának a problémájával szembesíti a szerzőt a tanulmányokban. Résznek és egésznek itt másképp jelenik meg a viszonya, mint ahogy egyfajta rendszerszemlélet vagy egyfajta szummatív egység alapján gondolhatnánk azt el. Nem a résztapasztalatok összeadódásából képződik. Minden tapasztalati mozzanat egy egészként megélt tapasztalat, mivel hermeneutikai szempontból tekintve a tapasztalati mozzanatok mindegyike a maguk egyéni, konkrét módján egészként megélt tapasztalatok. Minden jelentés nyitott teljesség-horizontban nyeri el számunkra az értelmét. Ez adja ugyanis a szerző szerint a hermeneutika kritikai többletét, amely abban áll, hogy „önnön illúzióit is bevonja a (kritikai) reflexióba, ezáltal megvonva a lehetséges kritika határait is”. (348)

Ennek a módszertannak a középpontjában mindig a szituáció konkrétságáról, végességéről és a teljességéről van szó. A hermeneutika nem szolgál valami kész tapasztalati előzetessel, hanem a valós történettel vet számot. Amiben akkor is benne állunk, amikor teoretikus vizsgálódást végzünk. Tehát ezen

vizsgálódások előfeltevése, hogy minden egyéni tapasztalatban az emberi léte tapasztalatot éljük meg a magunk emberi módján, és ezt a két aspektust nem lehet szétválasztani. Bármilyen különválasztás csak absztrakciós munka folyamán érhető el, ami a megismerés igényeit kiszolgálhatja, de korántsem vezet annak megértéséhez, hogy mi történik velünk egy ilyen szituációban. A megértés azt igényli, hogy az absztrakt jelentéstartalmakat az adott szituáció konkrétségében értelmezzük. Enélkül sok mindent leírhatunk, de mindig kérdés marad, hogy meg is értettük-e a szituációt, mivel ebben nemcsak a fogalmaink vannak benne, hanem mi magunk, egzisztenciális értelemben véve.

Ebből a nézőpontból válik középpontivá a reflexió problémája. Ugyanis a hermeneutikai reflexió soha nem egy tárgyi reflexió, nem tárggyá teszi a tapasztalatot. A reflexió is hozzánk tartozik, nem választhatjuk le magunkról. Hermeneutikai értelemben a reflexió egy közelítő-távolító mozgás, amely a hozzánk tartozót, a szubjektív elfogultságainkon túlmenően, a tárgyat a maga objektív igazságában mutatja meg. A hermeneutikai reflexiónak épp az a feladata, hogy ezeket a széttartó aspektusokat egyesítse. Az alkalmazás hermeneutikai fogalma ebben a konstellációban központi szerepet kap. Az alkalmazás részesedési folyamat, amelyben mi magunk vagyunk az hely, ahol ez a történet kifejti a hatását. A konkrét szituációban megy végbe. Azért is írja a szerző az igazságosságról szóló tanulmányában, hogy „az igazságosság normáját mindig a konkrét helyzet vagy viszony függvényében kell kimunkálni”. (125.) Az alkalmazás a konkrétum és az elvi norma közötti köztes helyen található meg. Veress Károly számára tehát kitüntetett figyelmet kap az az egzisztenciális helyzet, amelyet a hermeneutikai szituáció megképez. A hermeneutika ugyanis arra világít rá, hogy egy értelemképződés részeséivé válunk. Ugyanis az egzisztenciális helyzetek más-más összefüggéseket generálnak. Ezek más-más értelmezési irányok, amelyek viszonyában nagyon fontossá válik, hogy soha nem vagyunk kívülállóak, mivel mi is elengedhetlen részeivé válunk az értelemképződésnek. Ahogyan a bűnről szóló tanulmányában is arra mutat rá, hogy az

ősbűn bibliai elbeszélésének megértésében is milyen új értelemdimenziókat nyit meg a szituáció tapasztalati tartalmának a megvilágítása: hogy a tiltásban nem egyszerűen a jó és a rossz kérdéséről van szó, hanem a különbségtevés isteni képességéről, így megnyitva az ember számára a szabadságban élés új lehetőségdimenzióit. (vö. 25–26.)

A szabadság mindig azt jelenti, hogy meg tudunk nyitni valami újat, egy új értelem-összefüggést. Ha az értelmezést arra próbáljuk korlátozni, hogy rögzített értelmeket tárjon fel, akkor nem csak az interpretációt fosztjuk meg a tulajdonképpeni lényegétől, hanem saját magunkat a szabadságunktól. Ahogyan azt a szerző nagyon is plasztikusan megfogalmazza: „az értelmezés szabadságaként megélt emberi egzisztencia a lét nem egy racionális, statikus és tökéletes rend tapasztalataként tárul fel, hanem a lenni-hagyás és az alkotó-teremtő hozzáállás egymásba vetülő képességeinek és lehetőségeinek a választás kockázataitól sem mentes finom játékaként, amelynek mindig továbbhaladó mozgása folytán az igazság és a szabadság egymáshoz tartozására az emberi felelősség folytonosan megújuló horizontjában nyílik rálátás”. (148.)

A szerző több tanulmánya is kibontja és továbbviszi a szabadság problematikáját, és társadalmi kérdéssé fordítja azt át. Tapasztaljuk ugyanis, hogy jelen korunkban az emberiség az értelmezés világgával küzd: a magyarázatok, melyeket a világról létrehozunk, egyre átláthatatlanabbak, tele vannak lábjegyzetelve, melyek az egyszerű megértésre vágyó ember számára túl bonyolultnak tűnnek, és amelyet, ha van egységesítő szempont a válságokra, az „értelmezés válságaként” is nevezhetnénk. Veress Károly szerint azonban ez csak számunkra egy újszerű történet, ez a helyzet mindig előáll, amikor egyetlen hivatalos értelmezést próbálnak a többi értelmezéssel szembeállítani. Ugyanis az abszolutisztikus hatalom mindig az értelmezés szabadsága ellen tör, privilegizálni szeretné. Éppen ebben ad számunkra segítséget a szerző szerint a hermeneutika, amely mindig is annak a megértését, jól értését jelenti, ami velünk történik. Manapság az az alaptapasztalat ugyanis, hogy éppen annak az értése hiányzik, hogy

mi történik világunkban. Információkkal rendelkezünk, de kérdés, hogyan lehet a téveszméket, az ideologikus torzításokat, a rendszerszintű hazugságok gyakorlatát megszüntetni. Ez minden egyes egyén esetében a problémákhoz való odafordulást, nyitottságot, aktivitást, toleranciát és az egymás iránti jóindulatot igényli. Azaz szemléletváltást követel.

Veress Károly könyvében, számomra rendkívül szimpatikus módon, arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a leglényegesebb kérdések nemcsak megválaszolatlanok, hanem lényegük szerint megválaszolatlanok, mert a kategorikus válaszok

megengedhetetlenül általánosítóak. A kérdések megválaszolhatatlanságából számára nem az következik, hogy ezekről a kérdésekről nem érdemes beszélni – ellenkezőleg: éppen ezek a kérdések azok, amelyeket minden időben újra és újra fel kell tenni, másképp nem beszélhetünk igazi megértésről. A megértés ugyanis, ahogyan a szerző is folytonosan nyomatékosítja, nem az időtlen, igaz állítások fellelése, hanem folytonos, meg nem szűnő rákérdezés, változó perspektívákból való bevilágítás a dolgokba.

Láng Márk

Húsz év filozófiai teljesítménye négy kötetben

Fehér M. István: Filozófia, történet, értelmezés. Hermeneutikai tanulmányok (2000–2020) I, II, III, IV. L'Harmattan Kiadó, Bp., 2020, 2021. 514, 494, 536, 550 old.

2020-ban és 2021 kora tavaszán négy nagy formátumú, kemény borítójú kötet látott rendre napvilágot a budapesti L'Harmattan Kiadónál, egy sorozat részeként, *Filozófia, történet, értelmezés* címmel. Szerzője a 2021 júniusában hosszas betegség következtében elhunyt Fehér M. István filozófiatörténész, Széchenyi-díjas egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A kötetsorozat alcíme – *Hermeneutikai tanulmányok (2000–2020)* – konkrétan utal a kiadvány tartalmára. A négy kötet mintegy 2100 oldal terjedelemben gyűjti egybe, rendezi – igen találóan – „tematikus tömbökbe” és teszi közzé a professzor életének utolsó két évtizedében keletkezett nagylélegzetű filozófiai tanulmányait, hangsúlyosan a hermeneutika témakörében. A tanulmánygyűjteményhez írt *Előszó*ban Fehér M. István mindjárt az első sorokban leszögezi, hogy ezzel a kiadvánnyal tulajdonképpen egy két évtizedes szakmai elvárásnak tesz eleget. Ugyanis 2001-ben jelent meg a *Hermeneutikai tanulmányok I.* című kötete, a szerzőnek a filozófiai hermeneutika kifejtésére, megalapozására irányuló addigi tanulmányainak a foglalata, a folytatás ígéretével. A folytatás azonban

az időközben keletkező írások összegyűjtését célzó újbóli nekirugaszkodások, újratervezések, félbehagyások során rendre elmaradt. Időközben a magyarországi, valamint a német, angol, francia, olasz nyelvű szakfolyóiratokban, közös tanulmánykötetekben, konferenciakiadványokban közölt, gondos, körültekintő alaposággal kidolgozott tanulmányok igencsak felgyűltek, s egyre sürgetőbbé vált az egy helyen való újraközlésük. Ezt a célt szolgálták élete utolsó éveiben a szerzőnek a jelen kötetek létrehozására irányuló heroikus szellemi erőfeszítései, a betegséggel dacoló kitartó, fegyelmezett munkálkodása. Nem pusztán a különféle helyeken már publikált tanulmányok összeválogatásáról és kötetbe rendezéséről van szó. Amellett, hogy az összegyűjtött szövegek mindegyike önmagában is mind a módszeres, tudományos kidolgozottság, mind a nyelvi-gondolati megformáltság tekintetében a legmagasabb szintű szakmai igényességgel kimunkált teljesítménynek számít, a négy kötet előállítására a szerző további munkálatok elvégzésére, számos részfeladat megoldására sarkallta. Ezek felölelték a sorozatos koncepciózus rendezési döntések meghozatalát,

Veress Károly (1953) – filozófus, egyetemi tanár, BBTE, Kolozsvár, veresskaroly53@gmail.com